

Доц. др Миле Шикман*

Апстракт: Тероризам је предмет поручавања многих друштвених и хуманистичких наука истовремено. Не умањујући значај осталих истраживања, чини се да су посебно важна она која тероризам посматрају као криминални феномен, тј. злочин, његовог извршиоца и жртву, као и начин на који друштво реагује на тероризам. Иако емпиријска истраживања тероризма (не само код нас, већ и у свијету) нису нарочито развијена, могу се уочити четири тенденције: *прво*, интензивне друштвене промјене утичу на облике испољавања тероризма, *друго*, тероризам је битно измијенио форме и начине испољавања, *треће*, све више су измијењене и виктимогене предиспозиције жртава, што је, прије свега, манифестовано кроз неселктивност и насумичност, и *четврто*, масовна реакција на тероризам, укључујући инструмене националне безбједности, као и ширу кривичноправну реакцију. Наравно, реакција на тероризам данас је, прије свега, реакција међународних субјеката, а све мање националних држава. То је зато што је тероризам данас све више међународни, па и геополитички проблем. Томе су највише допринијеле промјене у манифестацији тероризма (облика и начина испољавања), терористичког организовања, његове распрострањености, али и утицај који на тероризам остварују друге појаве. У раду ћемо указати на нека основна криминолошка обиљежја тероризма, укључујући његову етиолошку и феноменолошку димензију, глобализацију тероризма, али и друштвену реакцију на ову изразито негативну појаву.

Кључне ријечи: криминологија, етиологија, феноменологија, виктимологија, тероризам, злочин, жртва, реакција.

УВОД

Тероризам је појам о коме се воде најжучније дебате, како у научној и стручној, тако и у лаичкој јавности. То је сигурно један од разлога што до данас не постоји општеприхваћено схватање шта је тероризам. Ипак, чини се да тероризам увијек изнова шокира јавност својом

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: nacelnik@education.muprs.org*

манifestацијом, која превазилази дотад познате форме и облике испољавања овог феномена¹. Тако је и са овом посљедњом фазом глобалног тероризма, која превазилази до сада позната поимања ове појаве, при чему су последице далекосежније и утичу на међународне односе и геополитику, што ће у будућности још више бити изражено. Тако је за Ричард Фолк „мегатероризам“² јединствен изазов, који се разликује од ранијих манифестација глобалног тероризма по својој снази, опсегу и идеологији, јер је он озбиљан напор да се преобрази свјетски поредак као цјелина, а не само структура моћи једне или више суверених држава (Falk, 2003). Ален де Беноист тероризам сматра асиметричним ратом глобалног свијета, којег назива „хипертероризам“³ (Benoist, 2007; Benoist, 2013). Валтер Локер указује на нове ставове о „супертероризму“ или „постмодерном тероризму“, наводећи да се: „карактер тероризма мијења, сва ограничења која су постојала ишчезавају и, изнад свега, пријетња људском животу постала је бескрајно већа него што је била у прошлости“ (Laqueur, 1999; Laqueur, 1996; Laqueur, 2004). Због тога Урих Бек говори о „терористичком свјетском ризичном друштву“⁴ (Beck, 2002), док Борадори сматра да живимо у „времену терора“ (Borradori, 2003), а Хип да је то разлог због којег тероризам привлачи константну пажњу (Hipp, 2015).

Такође, специфичност тероризма данас јесте и одговор тероризму, који увелико превазилази оквире националних држава, па и међународних ауторитета. Оно што је нарочито изражено је да одговор на актуелни

1 У историји тероризма, ова појава је увијек била актуелна и изазивала је вишеструку пажњу јавности. Тако је насиље током Француске буржоаске револуције (1789–1799) постало њен значајан чинилац, бомбашки напади су обиљежили период анархизма (током 19. вијека), отмице ваздухоплова су згражавале јавност од друге половине двадесетог вијека, а вјерски радикализам је постао особеност савременог доба (од краја 20. вијека), (Шикман, 2015).

2 Под мегатероризмом, Фалк сматра насиље усмјерено против цивилних циљева, којим се постижу значајни нивои материјалне и симболичке штете, каква се некада могла изазвати само широким војним нападима (Falk, 2003).

3 Хипертероризам је, према његовом мишљењу, продукт процеса глобализације – попут мултинационалних компанија, и тероризам је без државе, па користи сиве зоне планете, оне у којима нема правно политичких структура и контроле (Beonist, 2007; Beonist, 2013).

4 Бек сматра да је тероризам једна од три различите пријетње у глобалном ризичном друштву (поред глобалне еколошке пријетње и свјетске економске кризе), при чему глобалне терористичке мреже дају овлашћења државама. Иако дјелује локално, тероризам представља глобалну пријетњу чија посљедица јесте постојање оружја за масовно уништење које могу употријебити припадници различитих радикалних, фундаменталистичких покрета и терористичких група (Beck, 2002).

тероризам јесте одговор на „ратни чин“⁵, у којем доминантно учествују оружане снаге земаља (авијација, морнарица, крстареће ракете, итд.), а мање противтерористичке јединице које су биле симбол борбе против тероризма од 70-их година прошлог вијека. Наведени одговор прати и одговарајућа политика националне безбједности, али и нови приступ у кривичноправној инкриминацији ове проблематике, који је доминантно условљен интернационализацијом одговора на тероризам⁶. Наиме, у покушају одговора терористичком дјеловању пољуљане политичке моћи, националне противтерористичке стратегије су у друштвене и политичке процесе увеле низ института који су постали трајно обиљежје савремених социополитичких процеса (Биланџић, 2013: 33). Ово, заправо, води дискурзивним конструкцијама тероризма и интензивирање шире „културе надзора и контроле“ (Mythen, Walklate, 2006: 1). Дакле, логика безбједности, у оквирима, одговара тероризму, повезана је с тајношћу државног дјеловања, ванредним акцијама и мјерама те „паничном“ политиком (McDonald, 2008).

ДЕФИНИСАЊЕ ТЕРОРИЗМА

Појмовно одређење тероризма је полазиште систематичног, објективног и прецизног истраживања тероризма као друштвено негативног феномена, којим се утврђује његов садржај и суштина, отклањају могући неспоразуми и различита тумачења података и информација у вези са тероризмом, а све са циљем правилног разумијевања и схватања тероризма, његових узрока и облика испољавања, карактеристика и класификације, стратегије и тактике терористичког дјеловања, као и супротстављања терористичкој активности (Шикман, 2009). У том циљу, Чарлс Кегли предлаже три основна задатка у анализи тероризма: његово опис, објашњење, и приједлог мјера за његово сузбијање (Kegley, 2003: 13), а Бајагић – утврђивање појма и градивних елемената тероризма; узрока који одређене ентитете

5 Тако Беонист закључује да се тероризам се под тим утицајем проглашава „ратним чином“, при чему се ради о новом типу рата, о рату без терена и ратишта, што, с друге стране, уводи непрекидно глобално ванредно стање (Beonist, 2007; Beonist, 2013).

6 Амерички рат против терора, установљен 2001, довео је до увођења репресивног законодавства, јачања извршне власти и нарушавања механизма „кочница и равнотеже“ између трију грана власти, те проширења овлашћења репресивном и обавјештајном апарату, што је битно угрозило темеље америчког друштва. Битна ограничења грађанских права и слобода, и њихово трајање, последично су промијенили темеље америчке политичке заједнице (Кардов, Жунец, 2005).

наводе да своје циљеве настоје остварити (и остварују) терористичким актима, и утврђивање мјера (превентивних и репресивних) којима се може сузбити тероризам на глобалном плану (Бајагић, 2007: 206). Ипак, Симеуновић наводи да дефинисање тероризма отежава низ фактора, од којих се могу навести и постојање бројних уврежених и нејасних, и при томе још међусобно спорних колоквијалних представа о томе шта је то тероризам, пејоративност приликом дефинисања тероризма (његово дефинисање под утицајем емоција и интереса), демонизованост термина тероризма, итд. Анализа тих проблема потврђује да је тероризам веома сложен и изразито развојан феномен који има низ појавно разноврсних форми, али и то да његово дефинисање ометају: непознавање феномена, појмовна испреплетеност са сродним облицима политичког насиља, присутност емоција при дефинисању, а нарочито политички интереси оних који га дефинишу, као и низ других, мање уочљивих, мада не и мање битних фактора (Симеуновић, 2005: 8,9).

Проблем дефинисања тероризма деценијама представља извор неспоразума међу различитим ауторима, због чега ни данас нема заједничког става о дефиницији тероризма⁷. Валтер Локер, на основу анализе више стотина дефиниција тероризма, тврди да је немогуће дефинисати тероризам, будући да једна дефиниција не може да обухвати све дивергентне облике тероризма, али указује да постоји општа сагласност да тероризам подразумијева коришћење насиља или пријетњу насиљем (Laqueur, 1999: 6). Исто тако, Шмид и Јонгман наводи да је узалудно настојање да се одреди нека свеобухватна дефиниција тероризма, без јасно дефинисаног предмета истраживања, истраживачких метода и техника, као и развијених теорија о тероризму (Schmid, A., Jongman, 2005: 3), док Брус Хофман указује на карактеристике тероризма које га битно разликују од других облика насиља. Хофман наводи да постоји једна ствар са којом се сви слажу, а то је да је тероризам пејоративан термин. По њему, то је ријеч са изразито негативном конотацијом, која се обично употребљава за непријатеље или супарнике, или за оне са којима се човјек не слаже и које би, иначе, желео да игнорише (Hofman, 2000: 3). С друге стране, Брајан Џенкинс наводи да је само дио проблема то што је сама појава тешко објашњива, али постоји посебна варијабилност између посматрача који покушавају да дефинишу тероризам. По његовом мишљењу, тероризам може бити објективно дефинисан на основу квалитета акта, али не и идентитет починиоца или природа његовог циља (Jenkins, 1990). Насупрот наведеним схватањима, Драган Симеуновић указује на очигледну ненаучност теза да се тероризам не може дефинисати, при чему је

⁷ На сложеност овог проблема указује и чињеница да ни у оквиру Уједињених нација нема сагласности о овом питању. Недостатак споразума о дефиницији тероризма је велика препрека за значајније међународне противтерористичке мјере.

проблем дефинисања не у неистражености појаве, већ у политичко-идеолошким, а поприлично и у методолошко-приступним баријерама на путу одређења његовог појма на начин који би једну његову дефиницију учинио бар широко прихватљивом (Симеуновић, 2009: 36,37). Према Душану Јаковљевићу, суштинску тешкоћу при дефинисању појма тероризма представља таутологија и општост, посебно када се дефинисању приђе са становишта етимологије (Јаковљевић, 1997: 22). Данијел Новотни сматра да је потребно дефинисати терористички акт, а не оптерећивати се појмом и схватањем тероризма. Разлог за то је што неке терористичке организације нису искључиво терористичке организације, док, с друге стране, неке нетерористичке организације могу да изврше терористичке акте. Терористички акт, по њему, мора обавезно укључивати три елемента: први се тиче његових извршилаца, други циља и трећи карактера акта (Novotny, 2008). Гас Мартин настоји дефинисати тероризам правећи разлике. Он прихвата неминовност политичке мотивације, као заједничког елемента већине дефиниција, а затим прави разлике између метода (силе) и циља, тако што тероризам карактерише примјена различитих метода према неселективној жртви, искључиво цивилним лицима (Martin, 2003).

Према Канингаму, постоје четири доминантна модела приликом одређења тероризма, одакле произилазе и прве дефиниције тероризма, те се, у зависности од прихваћеног модела проучавања тероризма, предвиђа и одговарајући противтерористички одговор: (1) тероризам је криминални акт, који захтијева одговор агенција за спровођење закона на националном нивоу и на основу темељних спољнополитичких одређења – санкционисање међународним поретком и међународним правом; (2) тероризам је облик савременог ратовања, сурогата за оружане сукобе, који карактерише асиметричност снага у сукобу, а за њега је најподеснији војни одговор.⁸; (3) тероризам је ослободилачка борба угњетаваних мањина, политичких или вјерских група чије су жеље самоопредељење или стицање независности, што захтијева адекватан политички одговор на тероризам и (4) тероризам представља насилне реакције на комплексне друштвено-економске, политичке, културне и вјерске односе, дугорочно посматрано – као предуслова, и краткорочно гледано – узрока тероризма, при чему

8 У прилог овом схватању иде чињеница да владе многих земаља објављују рат тероризму, укључујући и формирање различитих антитерористичких коалиција. Тако су Сједињене Америчке Државе још 2001. године објавиле „рат глобалном тероризму“, а од 2014. године су формирале коалицију десет чланица НАТО савеза (САД, Канада, Велика Британија, Аустралија, Данска, Француска, Њемачка, Италија, Пољска и Турска) у борби проти „Исламске државе“. Поред тога, постоји и друга коалиција, коју предводи Руска Федерација, а дјелује на основу договора који је постигнут између Русије, Египта и Сирије, о стварању нове коалиције у борби против терориста „Исламске државе“.

је потребно њихово мултидисциплинарно разматрање, са циљем елиминације основних узрока и циклуса насиља (Cunningham, 2003: 6).

Поред наведеног, у појмовном одређивању тероризма прво питање је који елементи (варијабле) одређују терористичке акте. Потребно је идентификовати параметре онога што се сматра тероризмом и, што је још важније, онога што се не сматра тероризмом. Исто тако, да бисмо дефинисали тероризам, потребно је посматрати ове елементе као јединствену цјелину којом можемо изразити његову суштину. Ипак, потребно је водити рачуна да се дефиниција не конструише простим збрајањем доминантних елемената тероризма, већ је нужно узети у обзир одређене друштвено-политичке и друге услове у којима тероризам настаје и испољава се⁹. Тако, Шмид и Јонгман су извршили квантитативну анализу 109 дефиниција тероризма и дошли до закључка да се у њима константно појављују 22 елемента, по реду учесталости у поменутом узорку, са процентуалном заступљеношћу сваког елемента у анализираним дефиницијама¹⁰ (Schmid, Jongman, 2005). Супротно Шмидовој методологији конституисања дефиниције тероризма, Вајнберг, Педазур и Хирш-Хефлер су покушали доћи до консензуалне дефиниције тероризма (Weinberg, Pedahzur, Hirsch-Noefler, 2004). Они су извршили емпиријску анализу 73 дефиниције тероризма. Прво су одбацили оне небитне елементе тих дефиниција, потом оно што је мање битно, да би на крају остало оно што је, према њиховом мишљењу, најбитније од својстава тероризма. Њихова дефиниција базирана је на најнижем заједничком детерминатору, тако да је тероризам: 1) политички мотивисана, 2) тактика која укључује, 3) употребу силе или озбиљну пријетњу употребом силе,

9 Професор Симеуновић упозорава на мањкавост оваквог приступа дефинисњу тероризма. Поред уопштености и апстрактности, као и мањка оригиналности, недостатак овог приступа огледа се у томе што само набрајање елемената једног појма не може методолошки одвести даље од установљења његовог садржаја, што не значи одмах и до установљења суштине. Утврђивање суштине појаве, што је једнако битан дио истраживачког посла, не може се постићи пуким установљавањем свих конститутивних елемената садржаја, већ утврђивањем веза и односа међузависности једне појаве, који обликују њену унутрашњу динамику и дају јој коначан профил (Симеуновић, 2009: 36).

10 Шмид даље наводи да су кључни елементи тероризма: (1) демонстративна употреба насиља против људских бића; (2) (условна) пријетња (поновним) насиљем; (3) намјерно изазивање терора/страха код циљане групе; (4) циљање цивила, небораца и невиних; (5) сврха: узнемиравање, насиље и/или пропаганда; (6) чињеница да је то метода, тактика или сукоб; (7) важност представљања акта/аката насиља већој популацији; (8) нелегална, криминална и неморална природа акта/аката насиља; (9) преовлађујуће политички карактер акта; (10) употреба тероризма као инструмента психолошког ратовања да би се покренули или онемогућили јавни сектори (Schmid, 2004).

или 4) насиља у којој тежња за, 5) публицитетом има значајну улогу.

Из анализе наведених дефиниција, као и понуђених елемената тероризма, може се закључити да постоји пет основних, кључних елемената тероризма, који укључују све остале елементе тероризма, и да су они присутни у свим дефиницијама. Као такви, могу се навести сљедећи елементи тероризма: 1) носиоци тероризма, 2) циљеви, 3) жртве (непосредне и посредне), 4) насиље и 5) пријетња насиљем и изазивање страха (Шикман, 2009). На основу наведених елемената, тероризам се може дефинисати као примјена смишљеног, организованог и систематског насиља недржавног или државног субјекта над изабраном или насумичном жртвом, ради изазивања страха и других психичких реакција код ширег круга људи, у циљу остваривања постављених терористичких циљева, који су најчешће политичке природе, али могу бити мотивисани и вјерским, етничким, националистичким и другим разлозима (Шикман, 2009).

ЕТИОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ТЕРОРИЗМА

Тероризам није објективно, емпиријски истражен феномен, већ социјално конструисана историјски контекстуална категорија људског понашања, условљена конкретним околностима, социјалнополитичким контекстом и намјерама актера. Објашњавање и разумијевање тероризма као феномена с крајњим политичким циљем захтијева објективно знање о друштвеним односима који га узрокују (Биланџић, 2013: 33). Социјолошки приступ тероризму као дистинктивном објекту јесте истраживање и објашњавање узрока, динамике, ескалације и деескалације тероризма у релацији с другим формама политичког насиља и његовог утицаја на стабилност и промјене социјалнополитичког поретка (Turk 2004). Заправо, криминолошке теорије треба да омогуће схватање узрока и посљедица политичког насиља, без обзира на то да ли је државни или недржавни колективитет у његовој позадини (Mythen, Walklate, 2006: 280). Сложеност тероризма рефлектује се и на утврђивање његових узрока, при чему тешкоће проучавања узрока тероризма произилазе из неколико разлога. Један од наизраженијих јесте измјењивост њихове структуре током времена, при чему су његова објашњења различита у различитим временским периодима¹¹. Посебно интересантни облици тероризма јесу они чији носиоци (терористичке групе) чине терористичке акте, мотивисани специфичним мотивима

11 У неком периоду тероризам је био доминантно мотивисан идеолошким циљевима, у другом националистичко-сепаратистичким, а послје је дошао вјерски индоктринисан тероризам.

који нису својствени до сада идентификованим терористичким циљевима¹². Ове активности не спадају у политичка дјела, али то могу постати када се њихови активисти супротставе органима за спровођење закона, а догађа се и да поприме црте политичког насиља. Заправо, политизовање традиционално неполитичких питања доводи и до екстремистичког понашања појединаца и група. Поред наведеног, у многим случајевима тероризам настаје доминантно због једне врсте узрока, док је даљи његов развој детерминисан другим условима и узроцима (Bjorgo, 2005).

Доминантно мишљење, без интенције да се у потпуности објасне узроци тероризма, јесу приступи с мултифакторским објашњењима, односно с објашњењем да тероризам почива на комбинацији више различитих фактора. Узроци тероризма представљају појаве и процесе који својом комбинацијом доводе до тероризма као негативне друштвене појаве. Они подразумевају објективно постојање оних друштвених стања и односа који се могу утврдити, и који као такви доводе до појаве тероризма. Истраживање узрока тероризма могуће је само на основу свестраног испитивања стања у сваком друштву и датом времену, које мора бити квалитативно упечатљиво, да би се тероризам могао тумачити као значајни друштвени феномен, са дозом симптоматичне друштвене појаве (Шикман, 2009). Исто тако се узроци тероризма могу тражити и у субјективним својствима личности извшилаца ових аката. Наравно, дејство наведених фактора (објективних и субјективних) нема исту снагу код свих облика тероризма. Код неких је претежан утицај индивидуалних (нпр. код вјерског тероризма), код других спољашњих фактора (нпр. етнички тероризам), док код трећих и једни и други дјелују са приближним интензитетом. Тако, Торе Бјорго систематизује узроке тероризма, наводећи их сљедећим редослиједом: 1) структурални узроци (демографска неравнотежа, глобализација, убрзана модернизација, интернационализација друштва, итд.) као појаве и процеси који утичу на животе људи, који се могу или не могу објаснити на прилично апстрактном макронивоу; 2) узроци који доприносе појави тероризма (или „акцелатор“ узроци) су они узроци који тероризам чине могућим или актрактивним, без примарних покретача¹³; 3) мотивациони узроци су узроци на личном нивоу, који су повезани са струкурним узроцима, будући да идеолози и политички лидери понекад могу да искористе какво објективно стање да наведу људе на жељено понашање; 4) „окидач“ узроци су директни изазивачи терористичких аката. Они могу

12 Тако, насиље које има све елементе тероризма, врло често се предузима у циљу заштите животне средине или заштите права животиња (Best, Nocell, 2004).

13 Као примјер наводи се развој саврмених облика комуниције, развоја превозних средстава, модерног оружја, слабе контроле државних граница, и тако даље, што доводи до тога да је тероризам пожеља тактика.

бити значајни или провокативни догађаји, политичка пропаст, свирпо дјело учињено од стране непријатеља, или неки други догађаји који позивају на освету или акцију (Vjorgo, 2005: 3). Лопез изворе тероризма налази у различитим идеологијама: националистичких мањинских група сепаратистичког карактера; анархистичка схватања терористичке борбе против „друштвеног зла“, револуционарни марксизам са идејама социјалистичке револуције, новољевичарски синдикализам и реакционарни неофашизам (Lopez, 1981). Мотли под узроцима тероризма сматра сљедеће факторе: 1) концепција модернизације (постоји када већина држава подстиче процес драстичних друштвених, економских и политичких промјена)¹⁴; 2) експлозија етничитета (као узрочник распламсавања тероризма често је повезана са процесима модернизације, који стварају промјене унутар друштвено-политичке заједнице, повећавајући осјећај индивидуалне несигурности, трагање за нечим са чиме се појединац може идентификовати, а да то не буде подложно постојећим економским промјенама)¹⁵; 3) потлаченост и пониженост (по тези Фанона, који је потакнуо прихватање стратегије тероризма, утолико што је насиљу приписао позитиван учинак појединца и својство појачавања националне свијести и кохезије)¹⁶; 4) деколонизација (узрок који је допринио ширењу тероризма, као манифестација политичке и идеолошке борбе против империјализма и колонијализма) и 5) мит гериле (вјеровања да сваки политички покрет који се користи методама гериле и тероризма напосто мора довести до успјеха), (Motley, 1981: 61,62).

Дакле, сходно мултифакторским објашњењима узрока уопште, узроци тероризма могу се посматрати кроз дјеловање спољних амбијенталних чинилаца (објективни узроци) и унутрашњих индивидуалних чинилаца (субјективни узроци). Спољни амбијентали узроци тероризма су објективни узроци тероризма, под њима се подразумевају објективни проблеми, неправде, фрустрирајуће аномалије у економској бази и политичкој надградњи друштва (Пашански, 2002). Основни објективни узроци тероризма леже у дубоким друштвеним промјенама (економским, етничким, вјерским, класним, социјалним, политичким итд.), које су

14 У таквим условима, појава друштвених група које перципирају властити положај као „релативну приклађеност“ између очекивања и могућности њиховог испуњења је неминовна, а честа је појава да такве групе прибјегавају тероризму као облику политичког протеста. Тако се раскорак између очекивања и могућности испуњења циљева друштвених група у условима постојећих друштвених, економских и политичких промјена јавља као узрок тероризма.

15 Експлозија етничитета значи идентификацију терориста са одређеном мултирасном, националном или религијском заједницом.

16 Основна теза му је била да насиље мобилизује потлачене, те као крајњи резултат помаже њиховом стапању у нову нацију. Тако се национално-ослободилачке тенденције, освјешћења и кохезија сматрају узрочником тероризма широм свијета.

настале као посљедица процеса глобализације у посљедње три деценије. Промјене у свјетској политици, социјалном положају и економији; глобално тржиште за закониту и незакониту робу; слабе, нестабилне владе са промјенљивим политичким и економским условима који подстичу корупцију; повећан број и хетерогеност имиграната; напредна технологија, електронске финансијске установе, сајбер технологија, слабе границе, жеља за новцем и моћи, слаба међународна сарадња, глобални сепаратизам и етнички немири само су неки од чинилаца који доводе до појаве тероризма у савременом облику. Тероризам је стални пратилац поменутих друштвених, политичких, економских и других промјена, који се испољава кроз разне облике насиља, којим се, зависно од носилаца и циљева (политичких), дестабилизују основне вриједности сваког друштва (Бошковић, Скакавац, 2009: 278).

Унутрашњи – индивидуални узроци настају због објективних узрока тероризма. Наиме, објективни узроци тероризма имају за посљедицу стварање друштвене климе која се огледа у ерозији ауторитета државне власти, у којој појединци (млади, образовани, способни људи) и одређене друштвене групе (вјерске, етничке, политичке, итд.) не могу да нађу своје мјесто, што води губљењу повјерења у политички систем и друштвене вриједности (Пашански, 2002: 80). Субјективни фактори су екстремистичка убјеђења да се постојећи објективни проблеми могу ријешити искључиво примјеном насиља: да се добије оно што је неправедно ускраћено – земља, слобода, људска права, равноправност; да се поново успоставе идентитет, статус или легитимни посјед тамо гдје су угрожени или изгубљени; да се заштите живот, част, углед и опстанак тамо гдје су угрожени или лоше третирани; да се поврате права, привилегије и вриједности тамо гдје су одузети, итд. Дакле, доминатно мишљење јесте да они немају другу алтернативу за остваривање прокламованих циљева, већ да се терористичко насиље намеће као једини избор (Houghton, 2009: 206). У оваквим случајевима, издвајају се „нови“ ауторитети, персонализовани у некој личности, који помоћу одређених механизма идентификују појединце или друштвене групе које индоктринирају одређеним садржајима, обуче у руковању различитим врстама ватреног оружја и експлозивних средстава, материјално и финансијски обезбиједи, а потом усмјере на пажљиво одабране мете напада. Ствара се дубоко укоријењено вјеровање да је тероризам једини исправан, прави пут (Whittaker, 2004; Wilkinson, 2003; Crenshaw, 2003). Поред ових, узроци тероризма су често и неостварене амбиције одређених друштвених група, које се огледају у жељи за влашћу (неостварене политичке амбиције), затим вјерска заслијепљеност, жеља за осветом, авантуризам итд.

Иван Шијаковић упућује на социолошку визуру у којој се као један од основних узрока тероризма види питање идентитета, који посматра

кроз етнички, идеолошки и вјерски идентитет, али и низ других идентитета и њихову везу са тероризмом (Шијаковић, 2002: 242). Кроз тероризам, етнички идентитет се развија као идентитет у апсурду, јер се „употребљавају“ недужни као жртве за стицање и очување свог идентитета¹⁷. Идеолошки тероризам инспирисан је љевичарским или револуционарним идејама и десничарском идеологијом, што у значајној мјери утиче на идентитет појединца, узрокујући испољавање насилних намјера, укључујући и терористичко дјеловање. Вјерски идентитет је снажнији од свих других идентитета, јер је везан за „божију правду“ и „праведност“. То је посебно актуелизовано посљедњих двадесетак година, од када је вјерски тероризам потиснуо (замијенио) идеолошки тероризам, а у етничком и националном тероризму заузео централно мјесто и постао основни мобилишући фактор. Пошто је ширење вјере и одбрана вјерског идентитета „божији задатак и циљ“, то се насиље и тероризам у свијести вјерских фундаменталиста појављују као средство „божијег циља“, а на путу до „божијег циља“ нема препрека, нити има оних који невинно страдају (Шијаковић, 2002: 250).

ТИПОЛОГИЈА ТЕРОРИЗМА

Тероризам је сложен феномен, који се класификује према различитим критеријумима¹⁸. Када је ријеч о типологији тероризма, како наводи Џонатан Вајт, модели, системи класификовања и типологије су алтернативе дефиницијама и имају неколико предности (Vaht, 2004: 12), причему типологије могу повећати наше разумијевање тероризма, али сви терористички акти морају се схватити као специфичне друштвене, историјске и политичке околности. Једна од честих ранијих подјела тероризма је на унутрашњи и међународни, што је засновано на локацији дате терористичке акције, држављанству извршилаца и жртава. Међународни тероризам, или још правилније, тероризам међународног значаја, може се класификовати на транснационални и међудржавни тероризам, при чему се класификација заснива на аналитичким мјерилима, чији је циљ да расвијетле дјеловање

17 Мета терористичког напада постају сви чланови оне „друге“ стране (етничке групе), без обзира на њихову неутралност, незаинтересованост, неукљученост у сукоб, толерантност, а често страдају и припадници „треће“ стране који се ту затекну.

18 Све класификације тероризма имају превасходно теоријски и методолошки карактер и међусобно се не искључују. Класификација тероризма је методски коректно одређивање мјеста тероризма, на основу познатих – општих појмова, те његова систематизација. Сврха класификације је да се подаци о тероризму среде по обиљежјима и групишу у релативно самосталне цјелине (Шикман, 2009).

тероризма у међународним односима (Милошевић, 2005). Такође, врло често се тероризам дијели на посредни (дискредитовање владе доказивањем њене неспособности да заштити становништво и његова добра) и непосредни (циљ тероризма је терорисање носилаца власти или њихових представника) (Мијалковски, 2005). Позната је подјела тероризма према сљедећим видовима: држава против недржавног субјекта (представља вид тероризма који држава примјењује према недржавном субјекту, када њен режим настоји да се одржи на власти и одбрани од својих противника), недржавни субјекат против државе (под овим видом тероризма подразумевају се методи политичке борбе, коју недржавне организације, групе или појединци воде против своје или стране државе), недржавни субјекти против других недржавних субјеката (представља вид тероризма у којем се терористи не обрачунавају са државом, већ са другим политичким противницима, у борби за власт и премоћ) и држава против државе – међународни тероризам (испољавање терористичке активности једне државе против друге државе, на отворен или прикривен начин) (Ковачевић, 1992; Димитријевић, 1987). У друштвеним наукама, усмјеравање на недржавни тероризам се обично објашњава тврдњом да постоје и сличности и разлике између државног и недржавног тероризма, али да су разлике много веће и инструктивније него сличности (Laqueur, 1996). Ако су извјесна дјела државних актера у основи слична дјелима недржавних субјеката која се уопштено називају терористичким, и ако у првима налазимо исте оне релевантне елементе што их налазимо у другима, заиста је неопходно њихово разликовање. У том смислу, посебно су интересантне неке филозофске расправе о проблему државног тероризма¹⁹ (Ryan, 1991; Glover, 1991).

У односу на политичку оријентацију носилаца, тероризам се класификује на револуционарни (квазиреволуционарни) и реакционарни. За револуционарни тероризам се користе и изрази „лијеви“ и „љевичарски“, односно ултралијеви или „црвени“ за квазиреволуционарни (анархистички тероризам); док се за реакционарни тероризам користе изрази „десни“, „црни“ или „бијели“ (неофашистички и сл.). Дакле, идеолошки мотивисан тероризам подразумева тероризам чији су мотиви у вези са неком идеологијом, што се може испољити постојањем система оријентационих вриједности које подстичу на терористичку

19 Игор Приморац тврди како је, с моралног становишта, државни тероризам знатно негативнији него тероризам којим се служе недржавни субјекти, те ту тврдњу поткрепљује са четири аргумента (Приморац, 2002; Приморац, 2004).

активност, усмјеравањем приликом избора циљева, метода и садржаја терористичког, али и политичког дјеловања терористичких колективитета, као и оправдавањем учињеног терористичког акта (Симеуновић, 2009). Етно-националистички или сепаратистички тероризам је тероризам чији су носиоци одређене етничке групе, које имају за циљ одвајање од државе у чијем су саставу и стицање независности или одређеног степена аутономије, односно припајање држави матици тих етничких група. У новије вријеме, вјерска мотивација за тероризам је засјенила „етничко-националистички и сепаратистички или идеолошки мотивисан“ политички тероризам (Hoffman, 1993). Вјерски тероризам се испољава кроз прокламовање три врсте циљева – у смислу апокалиптичког уништења свијета, успостављања вјерских власти у држави, те стварања вјерски чистог стања. Према броју учесника у терористичким акцијама, тероризам се класификује на индивидуални и колективни, при чему постоји све већа опасност од индивидуалног тероризма, посебно ако се имају у виду основне одлике надлазећег тероризма глобалног домашјаја (глобалног тероризма). Са становишта институционалног карактера, односно везе са државним апаратом, говори се о продржавном и антидржавном тероризму²⁰. У односу на објекат непосредног насиља (жртве), постоји масовни и индивидуални тероризам, а с обзиром на то да ли је насиље извршено над унапријед одређеном жртвом, тероризам се класификује на селективни и неселективни. Неки аутори наводе инструменталистички приступ типологизовању тероризма, који има своје методолошке предности, попут способности да посебно јасно захвати појавне облике тероризма. Ријеч је, прије свега, о манифестацијама које одређују начин на који ће шира јавност доживљавати неку терористичку кампању и групу која стоји иза ње. Од природе тих манифестација – а оне као битне факторе укључују избор жртава по нивоу дискриминативности, степен деструктивности метода које терористи употребљавају, и природу актера, у смислу њиховог државног или неформалног статуса – битно зависи и могућност да нека терористичка кампања оствари свој циљ и буде фактички легитимизована током извјесног временског периода (Зиројевић, 2009)²¹.

20 Продржавни тероризам се односи на насилне акте које непосредно или посредно спроводе званични органи неког државног апарата, док је антидржавни онај који примјењују противници одређеног државног апарата, односно политичког режима. Уз њих се може говорити и о тероризму недржавних политичких субјеката једних против других (Милошевић, 2005).

21 Инструменталистичка класификација разврстава тероризам према избору жртава (дискриминативан или недискриминативан тероризам), према степену

Милан Мијалковски тероризам класификује на основу утврђивања основних елемената терористичког процеса. Као основне елементе терористичког процеса, он наводи: активни субјект (носилац), пасивни субјект (жртва) и посматраче²² (Мијалковски, 2005). Драган Симеуновић, полазећи од класификационе стандардизације, подразумеје да је најцјелисходнија, најпрецизнија и најобухватнија она класификација која се врши према главним циљевима тероризма, односно према програмско-циљаној оријентацији терориста, према њиховом претежном методу и средствима и према типу актера субјектата тероризма²³ (Симеуновић, 2009). Мијалковић и Бајагић,

деструктивности (смртоносне и несмртоносне методе) и према природи актера (недржавни и државни актери). Наиме, савремена „инструменталистичка“ категоризација тероризма полази од претпоставке да је начин извршења терористичких акција основа за формулисање различитих категорија тероризма, прије него мотивациона структура, структура циљева терористичких акција или вриједносна потка из које израста терористичка организација. Иако је инструменталистичка класификација тероризма данас вероватно најутицајнија у глобалним оквирима, она у битном смислу запоставља извјесну феноменолошку, дијелом дескриптивну, али такође аналитички врло значајну димензију тероризма, која је прије свега заснована на телеолошким претпоставкама, то јест на класификацији тероризма према циљевима. Ријеч је о традиционалној класификацији, али је она дескриптивно и аналитички значајна због тога што отвара простор за разматрање могућности одговарајућег дјеловања према појединим врстама тероризма. У том смислу, традиционалнија перспектива класификације према циљевима терористичких група је бар једнако значајна са тачке гледишта могућности преиспитивања самих циљева (Зиројевић, 2009: 45,46).

22 На основу наведених елемената терористичког процеса и чињеница које га карактеришу, овај аутор тероризам класификује: 1) према носиоцима – недржавни и државни, условно и међународни, 2) према узороцима – политички, вјерски, етнички и други, 3) према објекту напада (жртва – пасивни субјекат) – селективни и неселективни и 4) према средствима – конвенционални, нуклеарни, биолошки, хемијски, интернетски и други. Поменути мозаички начини разврставања тероризма првенствено су резултат превида у приличном броју дефиниција појма тероризма, који је несумњиво настао, првенствено, због недовољног уважавања друштвеног статуса носилаца тероризма, па се тероризам не везује искључиво за активног субјекта (припадника терористичког колективитета) у овом сложеном насилничком процесу, већ се подједнако узимају у обзир и нека његова секундарна обиљежја (Мијалковски, 2005).

23 Тероризам се, према својим главним циљевима (класификација према програмско – циљаној оријентацији), може подијелити на три сљедеће групације: 1) идеолошки мотивисан тероризам, а) љевичарски тероризам и б) десничарски тероризам; 2) етно-сепаратистички тероризам; 3) вјерски фундиран тероризам, а) тероризам секти и б) тероризам фундиран на интерпретацијама великих религија. Класификација тероризма према средствима и методима обухвата: 1) класификацију тероризма према средствима, а) класични (конвенционални) тероризам, б) биохемијски тероризам и ц) нуклеарни тероризам; 2) класификацију према методима, а) класични (конвенционални) тероризам, б) самоубилачки

на основу различитих критеријума класификовања тероризма, посматрају га кроз четири категорије: 1) међународни тероризам, 2) глобални тероризам, који укључује веџабизам као екстремну религијску платформу глобалног тероризма и идеологију Ал Каиде као извор глобалног тероризма, 3) конвенционални тероризам, који укључује тероризам са дистанце и самоубилачки тероризам и 4) неконвенционални тероризам, који укључује пет категорија и то: еколошки тероризам, биотероризам, хемијски тероризам, нуклеарни тероризам и сајбертероризам (Мијалковић, Бајагић, 2012). Наведени приказ неких класификација тероризма указује да нема јединствене класификације тероризма. Као што се може видјети, класификација зависи од критеријума, који, опет, могу да буду различите природе. Поред тога, ни одређивање критеријума није гаранција јединствене класификације, будући да један облик тероризма може истовремено да буде обухваћен са више од једног критеријума, те је потребно маргиналне појмове прикључити ближим појмовима или њихово конституисање у посебне чланове класификације. Ипак, тек укрштањем више различитих обиљежја тероризма, могу се створити класификације које омогућавају дубље научно проучавање тероризма као сложене појаве.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ТЕРОРИЗМА

Глобалне промјене које су на сцени, у великој мјери утичу на карактер тероризма, те доводе до промјена у трендовима, тенденцијама и кретањима тероризма. Тако је глобализација тероризма започела са Ал Каидом 90-их година прошлог вијека, а данас наставља континуитет путем „Исламске државе“, са свим негативним ефектима који прате овај феномен. Глобални тероризам карактерише масовност, како његове примјене, тако и масовност по броју жртва које он са собом носи. Развој информативних технологија омогућио је изузетно брзо ширење вијести о терористичким нападима, чиме ефекти тероризма добијају на значају, што као резултат даје већу спектакуларност акција и остваривање принципа економичности у смислу утрошка средстава и оствареног циља. Због тога је страх од глобалног тероризма попримио глобалне размјере, што је непознато у досадашњем развоју тероризма као облика угрожавања безбједности (Стајић, 2006). Притом се јављају нови појавни облици тероризма и до изражаја долазе поједини облици тероризма

тероризам, в) сајбертероризам и г) наркотероризам. Класификација тероризма према типу актера – субјекту тероризма, може изгледати овако: 1) индивидуални тероризам, 2) тероризам организација и илегалних група и 3) институционални тероризам (државни и слично) (Симеуновић, 2009).

(прије свега самоубилачки тероризам). Такође, на сцени је тероризам инспирисан идејама радикалног фундаментализма (радикални исламски фундаментализам), што га битно разликује од осталих облика тероризма, по начину и средствима извршења терористичких аката²⁴. Наглашавање фанатичног екстремизма као једног од најважнијих елемената тероризма на почетку XXI вијека упућује на феномен поновног препорода екстремног национализма и религијског фанатизма. У односу на XX вијек, када се тероризам инспирисао различитим идеологијама и оријентацијама (националистичко-екстремним, десним, лијевим и сл.), нови миленијум је донио крупне промјене (Мијалковић, Бајагић, 2012: 393). Џонатан Вајт је установио да су апокалиптичка доктрина и тероризам постали опасни савезници. Када се примјени на тероризам, апокалиптичка доктрина позива терористе да се боре као свети ратници у периоду фанатичног заноса, баш када божанство завршава процес стварања. Они вјерују да владавина Бога само што није почела и да им је ово последња прилика да очисте процес стварања прије него што Бог завлада. Ријеч „апокалипса“, грчког поријекла, значи откровење, али је боље употрејибити термин есхатологија. Термин есхатологија потиче од грчке ријечи *easxatolog*, што је појам који се бави крајем свих материјалних и смислених ствари у времену и простору (Вајт, 2004). Апокапалтички циљеви обично су идентификовани као нужност. Одатле произилазе све остале разлике „секуларног, политичког“ тероризма и „вјерског“ тероризма. „Свети тероризам“ укључује насиље, прије свега као сакраментални чин или чин божанске дужности, као директан одговор на захтјев или неки други теолошки императив. Вјерски терористи сматрају убијање обредним чином. Они религију која се заснива на миру и правди претварају у религију нетолерантне мржње. Ово је одлика вјерског насиља и тероризма у било којој религији (Hoffman, 1988).

Заправо, једна од главних особености глобалног тероризма је глобална терористичка радикализација као процес у ком појединац постепено прихвата терористичко насиље као могућ, можда чак и легитиман начин дјеловања. Терористичка радикализација може настати у најразличитијим околностима, на различите начине и различитом брзином (Silke, 2003). То на крају може, али не мора, навести

24 Дакле, примјетно је јачање вјерског фанатизма и вјерске индоктринације појединих потенцијалних терориста. Такву тенденцију прати повећање тероризма религиозне провенијенције, који настоји да вјерска осјећања народа и одређених интелектуалних средина приврежених одређеној вјери повеже с фрустрацијама сиромашних и понижених и да на тој основи организује отпор према одређеним (обично другим) друштвеним и религијским групама (Стајић, 2006).

ту особу да заговара, подржава или учествује у тероризму. Сваки случај терористичке радикализације и врбовања за тероризам проистиче из јединственог пресека средине која је омогућила такву радикализацију, из личних околности и психологије мушкарца или жене (OSCE, 2014). Терористичка радикализација посредством интернета нарочито је изражена и постала је посебан и све већи разлог за забринутост земаља у цијелом подручју међународне заједнице²⁵. У прилог наведеној тези свједочи и онај облик терористичког организовања који подразумејева и контролу одређене територије, становништва на тој територији и успостављање одговарајућег облика власти на том подручју (нпр. „Исламска држава“). Ударну снагу овог терористичког дјеловања чине „страни терористички борци“, тј. држављани других земаља који одлазе у иностранство (прије свега, у Сирију и Ирак) и директно учествују у вршењу терористичких аката. Оно што је слично са осталим терористичким групама, прије свега Ал Каидом, јесте да протежира идеологију глобалног џихада (Bunzel, 2015), само на много опаснији, бруталнији и другачији начин. На основу доступних података, може се закључити да овај терористички колективитет карактерише ригидна идеологија и екстремизам, бруталност у терористичком дјеловању, укључујући терористичке акте, герилско ратовање и војне акције, администрацију, регрутовање и финансирање, као и медијску пропаганду, прије свега путем интернет технологија. Такође, особеност глобалног тероризма јесте да терористичко дјеловање одликује војна стратегија која се манифестује не само у тактици дјеловања него и коришћењу војне опреме и наоружања (Шикман, 2015). Дакле, у питању је комбинација класичне терористичке тактике, укључујући масовно коришћење самоубилачког тероризма, до примјене војне вјештине и наоружања, као што су тенкови и артиљеријско оруђе. Финансирање је значајна карактеристика глобалног тероризма, која се најбоље може приказати на примјерима терористичке организација Ал Каиде у ранијем периоду и „Исламске државе“ данас.

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на то да тероризам карактерише различита феноменологија, да се узроци мијењају у зависности од друштвених, економских и политичких околности, неопходна су криминолошка истраживања овог феномена. Она би требало да дају одговор на нека од наведених питања, те да послуже као основа креирања друштвене реакције на тероризам. Сигурно је да би таква реакција било много

25 Медијска пропаганда је такође специфичност глобалног тероризма, која се састоји у масовном коришћењу свих расположивих облика комуникације. У провом реду, мисли се на злоупотребе интернета и друштвених мрежа.

шира од безбједносне и кривичноправне реакције на тероризам, што би допринијело и свеобухватнијем захватању ове појаве. Овакав приступ је нарочито изражен у вријеме када је процес радикализације доминантно изражен као етиолошки фактор тероризма, те у његовом обухватању није довољан искључиво кривичноправни третман или одговор служби безбједности. Напротив, процес дерадикализације мора бити вођен од стране друштвених група у којима је и започет.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајагић, М. (2007). *Основи безбједности*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Beck, U. (2002). The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited, *Theory, Culture and Society*, 19. 39–55.
- Benoist, A. de. (2007). *Global Terrorism and the State of Permanent Exception: the Significance of Carl Schmitt's Thought today*. London: Routledge.
- Benoist, A. de. (2013). *Carl Schmitt Today. Terrorism, "Just" War, and the State of Emergency*. Londres: Arktos Media Ltd.
- Best, S., Nocella, A. (2004) *Terrorists or Freedom Fighters? Reflections on the Liberation of Animals*. Lantern Books.
- Bilandžić, М. (2013). Тероризам и реструктурирање друштвене моћи. *Polemos* 16 (2013.) 2: 31–49
- Bjorgo, T. (2005). *Root Causes of Terrorism Myths, reality and ways forward*. New York, NY: Routledge.
- Borradori, G. (2003). *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: University of Chicago Press.
- Бошковић, М., Скакавац, З. (2009). *Организовани криминалитет*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад.
- Bunzel, C. (2015). *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic Stat*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- Glover, J. (1991). State Terrorism. *Violence, Terrorism, and Justice*. (Frey, R.G., and Morris, C.W. eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Вајт, Р. Џ. (2004). *Тероризам*. Београд: Aleksandria Press.
- Димитријевић, В. (1987). *Међународни тероризам и безбједност СФРЈ*. Београд: Народна армија.
- Зиројевић, М. (2009). Државни тероризам. *Ревизија за безбедност*, 10/09, 41–47.
- Falk, R. (2003). *The Great Terror War*. Northampton, MA: Olive Branch Press.
- Јаковљевић, Д. (1997). *Тероризам са гледишта кривичног права*. Београд: Службени лист СРЈ.
- Jenkins, B. M. (1990). *International Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*. (Ed. Kegley, Charles W. Jr.). New York: St. Martin's Press

- Kardov, K., Žunec, O. (2005). Terorizam i građanska prava i slobode. *Društvena istraživanja*, god. 14, 6(80): 947–968.
- Kegley, W. C. (2003). *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*. New Jersey: Prentice Hall
- Ковачевић, С. (1992). *Тероризам и Југославија*. Београд: Аркаде принт.
- Laqueur, W. (1996). Postmodern Terrorism. *Foreign Affairs* 75(5): 24–36.
- Laqueur, W. (1999). *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. New York: Oxford University Press.
- Laqueur, W. (2004). The Terrorism to Come. *Policy Review* Aug & Sep 2004(126), 49–64.
- Лопез, Г. (1981). Тероризам, три различита свјетоназора и проблеми политике према тероризму, *Гледишта*, бр. 11–12/1981.
- Hipp, V. (2015). *The New Terrorism: How to Fight It and Defeat It*. Bloomfield Hills: Countinghouse Press, Inc.
- Хофман, Б. (2000). *Унутрашњи тероризам*, Београд: Народна књига Алфа.
- Hoffman, B. (1993). *Holy Terror: The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperative*. Santa Monica: RAND.
- Hoffman, B. (1988). *The Contrasting Ethical Foundations of Terrorism in the 1980s*. Santa Monica: RAND.
- Houghton, D. P. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*. New York: Routledge.
- Martin, G. (2003). *Understanding Terrorism*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mythen, G., Walklate, S. (2006). Criminology and Terrorism: Which Thesis? Risk Society or Governmentality? *British Journal of Criminology* 46, 379–398
- McDonald, M. 2008. Constructivism. *Security Studies: An Introduction*, (Ed P. D. Williams). London – New York: Routledge, Taylor – Francis Group, 59–72.
- Motley, J. B. (1981). Међународни тероризам: нови начин ратовања, *Гледишта*, бр. 11–12.
- Novotny, D.D. (2008). What is Terrorism?. *Focus on Terrorism* (Ed. Edward V. Linden), Volumen 8, 25–30.
- Милошевић, М. (2005). *Одбрана од тероризма*. Београд: Свијет књиге.
- Мијалковски, М. (2005). *Тероризам*. Београд: Факултет цивилне одбране.
- Мијалковић, С., Бајагић, М. (2012). *Организовани криминал и тероризам*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Organization for Security and Co-operation in Europe- OSCE. (2014). *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing*, Vienna: Stanzell Druck Approach.
- Пашански, М. (2002). Теризмогени фактори: изазов стратегији дијагностицирања и дефинисања виталног националног интереса, *Зборник радова "Тероризам у савременим условима"*, Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Приморац, И. (2002). Државни тероризам и протутероризам. *Политичка мисао*, Vol XXXIX, бр. 3, 66-69.

- Primoratz, I. (2004). State Terrorism and Counter-terrorism. *Terrorism: The Philosophical Issues*, (Igor Primoratz ed.), New York: Macmillan (Palgrave).
- Ryan, A. (1991). State and Private; Red and White. *Violence, Terrorism, and Justice*. (Frey, R.G., and Morris, C.W. eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Симеуновић, Д. (2005). Проблеми дефинисања савременог тероризма, *СПМ број 3-4, год. XII, свеска 15.8-9*.
- Симеуновић, Д. (2009). *Тероризам*. Београд: Правни факултет.
- Schmid, A., Jongman, A. (2005). *Political terrorism, A New Guide to Actors Authors, Concepts, Data Bases, Theoris, and Literature*. New Brunswick: Transactions Publishers.
- Schmid, A. (2004). Terrorism: The Defitional Problem. *War Crimes Research Symposium: Terrorism on Trial*, 404.
- Cunningham, G. W. (2003). Terrorism Definitions and Typologies. *Terrorism: Concepts, Causes, and Conflict Resolution* (Ed. Stephen Younger), Virginia: Defense Threat Reduction Agency Fort Belvoir.
- Crenshaw, M. (2003). The Causes of Terrorism. *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Control*, (ed. Kegley, C. W. Jr.), New Jersey: Prentice Hall.
- Стајић, Љ. (2006). Постмодерни тероризам, организовани криминал и корупција као савремени безбедносни изазови, ризици и претње, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Новом Саду*, бр. 2, 381-382.
- Silke, A. (2003). Becoming a terrorist. In: Andrew Silke (Ed.). *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Шикман, М. (2015). Актуелна пријетња тероризмом и оквир реаговања. *Безбједност, полиција, грађани*, 3-4/15, 5-24.
- Шикман, М. (2009). *Тероризам*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Шијаковић, И. (2002). Тероризам и проблем идентитета. *Социологија*, Vol. XLIV, No 3., 241-254.
- Turk, T. A. 2004. Sociology of Terrorism. *Annual Review of Sociology* sv. (30):271-286.
- Weinberg, L., Pedahzur, A., Hirsch-Hoefler. S. (2004). The Challenges of Conceptualizing Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 1.556-1.836, Volume 16, Issue 4, 777-794.
- Whittaker, D. A. (2004). *Terrorists and Terrorism in the Contemporary World*. London: Routledge.
- Wilkinson, P. (2003). Why Modern Terrorism? Differentiating Types and Distinguishing Ideological Motivations. *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Control*, (ed. Kegley, C. W. Jr.), New Jersey.

CRIMINOLOGICAL CONTEXT OF TERRORISM

Ass. prof. Mile Šikman, PhD*

Abstract: Terrorism is a subject of study of both social and human sciences. Without diminishing the importance of other researches, it seems that of particular importance are those which treat terrorism as a criminal phenomenon, encompassing a crime, its perpetrator and its victim, as well as the society's response to terrorism. Although empirical studies of terrorism (not only here but also in the world) are not very developed, four trends can be distinguished: *the first*, the intense social changes affect the ways the terrorism manifests; *the second*, terrorism has essentially changed the forms and ways of its manifestation; *the third*, the victimological predisposition of the victims have been significantly changed, primarily seen through non-selectivity and randomness; and *the fourth*, the mass reaction to terrorism, including the instruments of national security, as well as broader criminal-justice reaction. Nowadays, the response to terrorism is primarily a reaction of international subjects, and less of nation-states. This is because terrorism is more international and even geopolitical problem. This was mostly contributed to by changes in the way terrorism manifests (forms and ways of expressing), the way terrorist organize, how it is distributed, but also by impacts made on terrorism by other phenomena. In this paper, it is pointed out to some basic criminological characteristics of terrorism, including its etiological and phenomenal dimension, a globalization of terrorism, but also the social reaction to this extremely negative phenomenon.

Keywords: criminology, etiology, phenomenology, victimology, terrorism, crime, victim, reaction, response.

* Police College, University of Banja Luka, Banja Luka, email: nacelnik@education.muprs.org